

Др Драго Њеџован

Милева Марић-Ајнштајн:
ДРАГИ МОЈИ КУМОВИ
Писма Сидонији и Ђоки Гајин
1935–1941.

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
Др Драшко Ређеп
Милован Витезовић

*Објављивање ове књиџе финансијски је помоћла
Градска ујрава за културу Новој Сага.*

Др Драго Његован

МИЛЕВА МАРИЋ-АЈНШТАЈН:
ДРАГИ МОЈИ КУМОВИ

ПИСМА СИДОНИЈИ И ЂОКИ ГАЈИН 1935–1941.

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ПРЕДГОВОР

У овој књизи објављујемо писма која је Милева Ајнштајн из Цириха писала својим кумовима, Ђоки и Сади Гајин, у Нови Сад, у времену од 1935. до 1941. године. Заправо, највећи део тих писама, јер нека од њих нису сачувана.

Колекција ових писама, коју су Милевини кумови сачували, драгоцен је за разумевање тадашњег времена, и неопходна за потпуније сагледавање личности њихове ауторке.

Наравно, писма нису била писана с намером да доспеју до вас, поштовани читаоци, већ само до Милевиних кумова. Али, како то бива са знаменитим личностима, све што је везано за њих, важно је и за нас, обичне смртнике, па тако и њихова приватна кореспонденција.

Морална дилема која се јавља код приређивања ове врсте архивске грађе налази своје решење у смислу публиковања онога што није било намењено јавности, због општег значаја које оно има за јавност као такву. Шта више, оно што је приватно, а има опште значење, и треба да постане јавно.

Тога су били свесни примаоци ових писама, Ђока и Сидонија Гајин; стога су писма чували,

сачували и учинили их, додуше посредно, доступнима јавности.

Ова писма Милеве Марић-Ајнштајн употпуниће наша сазнања о ширини и континуитету њене кореспонденције, нарочито у последњем периоду њеног живота, када је живела сама и усамљена, подређујући се бризи за болесног сина Едуарда и покушавајући да среди своја имовинска питања после смрти мајке Марије и сестре Зорке.

Милевина писма кумовима Гајин у Новом Саду представљају још једно сведочанство о животу и судбини ове велике Српкиње.

Писма Милеве Марић-Ајнштајн кумовима Гајин, Ђоки и Сади налазе се у поседу Музеја града Новог Сада од 25. септембра 2006. године.

Писма су откупљена од господина Ђорђа У. Крстића у чијем су поседу била од 1954. године, када их је он добио од госпође Сидоније Гајин, кума Саде, како је зове Милева, заједно са концептима или преписима неких писама која су Гајинови слали Милеви у Цирих¹. Приликом примопредаје писама господин Крстић је Музеју града Новог Сада поклатио и неколико фотографија и докумената, Милевин фотоапарат из 1914. године и Ајнштајнову лулу из 1905. године, коју је он поклатио своје тасту Милошу Марићу.

Приликом свог боравка у Новом Саду, господин Крстић је у Музеју града Новог Сада, у

¹ Мр Ђорђе У. Крстић, Писма Милеве Ајнштајн својим кумовима, породици Гајин, *Шигина*, бр. 8, децембар 2006, стр. 38–41.

Збирци стране уметности, легат др Бранка Илића (Дунавска 29), 26. септембра 2006. године одржао предавање под насловом „Докази о Милевиној тесној научној сарадњи са супругом Албертом Ајнштајном”. Истоимени чланак господина Крстића објавили смо у *Годишњаку Музеја града Новог Сада*, бр. 2/2006, стр. 143–147.

Основни смисао Крстићевог предавања, учињених поклона Музеју, те откупа Милевиних писама кумовима Гајин, што сам учинио као директор Музеја града Новог Сада, био је да се са мртве тачке помери питање отварања Музеја Милеве и Алберта Ајнштајна у Новом Саду, у кући Марићевих, Кисачка бр. 20. Међутим, од тада па до данас, мало је шта учињено.

Надам се да ће ова књига бити подстрек да се од ове племените намере не одустане.

Нови Сад, 4. август 2010.

МИЛЕВА МАРИЋ-АЈНШТАЈН (1875–1948)

Прошло је 135 година од рођења једне велике Српкиње, прве теоријске физичарке на свету – Милеве Марић Ајнштајн, чије име све више излази из сенке свог славног супруга Алберта Ајнштајна

Морални лик Милеве Марић-Ајнштајн

Милева Марић-Ајнштајн, супруга Алберта Ајнштајна од 1903. до 1919. године, мајка троје Албертове деце, а после развода самохрана мајка, била је Албертова научна инспирација, помоћница и коаутор његових најважнијих научних радова², била је трагалац за срећом, својом, својих ближњих и општом срећом. Људском срећом. Потврду претходне тврдње покушаћу да докажем преко четири цитата из 1901. године, по два Албертова и по два Милевина. Алберт Ајнштајн 27. марта 1901. године пише Милеви: „Како ћу само бити срећан и поносан када заједно будемо успешно привели крају наш рад о

² Ђорђе У. Кристић, *Милева и Алберт Ајнштајн: љубав и заједнички научни рад*, Академска књига, Нови Сад, 2007.

релативном кретању... Када овако посматрам и
разабих друге људе, тек онда заправо увидим
колико ти вредиш!"³ Саобразно његовом морал-
ном хабитусу, он ће бити срећан (а и поносан),
када *они* (он и она, или она и он) буду „заједно”
привели крају рад на овом научном проблему.

Будући да се Алберт „закачио” с проф. Ве-
бером, то је имало утицаја и на Милевин само-
стални рад на докторату, тако да она, бирајући
између љубави према Алберту и неопходне
снисходљивости према проф. Веберу као мен-
тору за њен докторат, опредељујући се за прво,
пише својој најбољој другарици, Хелени Савић:
„Студије сам сада окончала, иако захваљујући
Веберовом старању, још нисам успела да стек-
нем докторску титулу. Од њега сам врло много
истрпела, али сада нипошто нећу отићи к ње-
му.”⁴ То је било у јесен 1901. године.

Љубав, а и међусобно уважавање, које ће по-
трајати, навели су Милеву да изведе један оп-
шти закључак: „Људска срећа је, верујем, ипак
лепша од сваког другог успеха.”⁵

Милевин љубљени Алберт, који се за *право*
на љубав према њој *морао борити* и са својим
родитељима, а нарочито са мајком Паулином,
није Милеву тада само волео, него ју је и ценио,
наравно на свој егоистични и нарцисоидни на-
чин: „Увек ми се чини да сам у најбољем дру-

³ Алберт Ајнштајн – Милева Марић, *Љубавна писма*
(1897–1903), Матица српска, Нови Сад, 1998, стр. 96.

⁴ Милан Поповић, *Једно пријатељство: Писма Милеве и Ал-
берта Ајнштајна Хелени Савић*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 188.

⁵ М. Поповић, *исто*, стр. 193.

штву сам са самим собом, изузев, наравно, када сам с тобом.”⁶

Њихове различите тежње, Албертова према (сопственој) срећи и поносу због успеха и Милевина према срећи која неће бити подређена успеху као таквом, уз низ других разлога, довели су до раскидања њихове заједнице, брачне и научне, наравно не на њену, него на његову иницијативу и због његових поступака.

Алберт јесте био херој науке, али само јунак који побеђује друге, а Милева је била хероина живота, са чојством којим је бранила друге од себе, да употребимо ову паралелу Марка Миланова о разлици између чојства и јунаштва. Шта више, она се жртвовала за друге, најпре за Алберта, а онда и за њихову децу, за синове које је отац напустио.

Да бисмо додатно осветлили ту несебичност Милевину, узмимо за пример и заједнички рад на машиници за мерење малих електричних напона помоћу мултипликације, који је био потписан само са „А. Einstein”. Када је, према Крстићу⁷, њихов колега и пријатељ Конрад Хабиخت питао Милеву зашто неће да се у чланку наведе као ауторско, поред Албертовог, и њено име, она је одговорила: „Warum? Wir beide sind nur ein Stein!”, односно ми смо *Einstein* – ми смо Ајнштајн. Она је лично подређивала породичном, сопствено – општем.

⁶ А. Ајнштајн – М. Марић, *Љубавна писма*, стр. 150.

⁷ Ђорђе У. Крстић, *Милева и Алберт Ајнштајн: Љубав и заједнички научни рад*, Академска књига, Нови Сад, 2007, стр. 135.

Нешто касније, Милева је изражавала бојазан да њеном мужу не удари слава у главу, али тако се, нажалост, догодило. Када је Алберт разбио тај један, а суштински, заједнички *камен (ein-stein)*, великих научних резултата код њега, као чудесне 1905, више није било. У сопственој научној слави уживао је сам, и они уз њега, као што је његова нова супруга Елза, иначе Албертова сестра од тетке, којој је *уживање* био смисао живота.

Милева је од развода са Албертом, и неколико година пре – како ју је он напустио (а напустио је и рођену децу) – била несретна, али не и пакосна. Није се борила против Алберта, није се борила ни за себе – борила се за плод њихове љубави, за децу. А ту су је тек чекала искушења.

Порекло из Шајкашке, бачког дела Војне границе

Милева Марић се родила 19. децембра 1875. године у Тителу, у Бачкој. Тител је био командно место дела Војне границе (Militärgrentze) Хабзбуршке монархије у којој је до 1876. године деловао Шајкашки батаљон. Срби граничари, слободни сељаци војници, ратовали су и чували границу и на ратним лађама – шајкама, које су пловиле Тисом и Дунавом, и по томе називу су прозвани шајкашима, а њихов крај Шајкашка. Милева је била дете Границе.

Недалеко одатле, у Идвору, на банатској страни Потисја рођен је Михајло Пупин (1858–1935),

а нешто северније од Титела, у Мошорину, на северној страни Тителског брега Исидора Секулић (1877–1958). На дунавској обали, у равној линији са Тителом 50-ак км западно, у Даљу, рођен је Милутин Миланковић (1879–1958).

Ако овом списку додамо Николу Теслу (1856–1943), који је рођен у личком делу Војне границе, може нам се наметнути закључак да је Граница, односно њен људски потенцијал, у којем су Срби били бројно најзаступљенији, у предвечерје своје историјске мисије, дала светски познате научнике. Дала је и уметнике, али их у овом контексту нећемо помињати.

Родитељи Милевини били су Милош Марић (1846–1922), нижи официр, наредник (Feldwebel) Шајкашког батаљона, и Марија Ружић (1846–1935) из тителске добростојеће породице, који су се венчали октобра 1867. године.

Милош се школовао у родном Каћу, па у Сремским Карловцима и Новом Саду, а потом у Подофицирској батаљонској школи („тематици“) у Тителу, у којој је наставни језик био немачки. Пре Милевиног рођења, њени родитељи имали су двоје деце, Милицу и Вукашина, али су обоје убрзо умрли. После ће, у Руми, Милева добити сестру Зорку (1883) и брата Милоша (1885).

Увидевши да се спрема укидање Војне границе, Милош је на време потражио службу при судским инстанцама, чиме је његова тринаесто-годишња војна каријера окончана.

Недељу дана пре Милевиног рођења „фелдвелбел” Милош Марић је постављен за „уздатог надзиратеља при кр. судбеном столу у Вуковару”.⁸

Милева Марић се родила у Тителу у кући свога деде по мајци Атанасија Ружића. Он је пак био ожењен Софијом – Соком, рођ. Козаров. Поред Милевине мајке Марије, Ружићи су имали сина Петра, кћерку Ђулку, удато Мишков, и најмлађу кћерку Јелену, удато Галић (1863–1939).

Милеву је сутрадан по рођењу, тј. 20. децембра 1875. године крстио тителски парох Атанасије Поповић, а кума је била Јелена Зорић. Крајем јануара 1876. трочлана породица Марић се преселила у Вуковар.

Крајем 1877. године Милош Марић је добио место писара у Котарском суду у Руми, с годишњом платом од 500 форинти. С породицом је становао у кући Петра Јовановића у Железничкој улици бр. 32. Овде су живели 14 година, тј. до маја 1892. године, до Милошевог премештаја у Загреб, где је добио место нижег судског службеника („официјала Краљ. Банског стола”), уз годишњу плату од 600 форинти.

Средином 1895. Милош Марић, уз боловање „због реуматизма”, напушта Загреб и одлази у Каћ (због наследства) и постаје становник Новог Сада (купио је кућу у Кисачком сокаку бр. 20).

⁸ Душан Познанивић, *Блајородне душе*, Српска књига, Рума, 2002, стр. 43.

Умировљен је почетком 1896. године са годишњом пензијом од 616 форинти.

Милош Марић се брзо обогатио. Ово је разумљиво ако се зна да је наслеђу (своме и жениноме) почетком 1896, претходио и дугорочни кредит за куповину куће и имања, који је добио још 1893. године.⁹

Милош Марић је имао салаш на потесу Ливаде код Каћа (око 200 хектара), кућу у Новом Саду, кућу у Каћу, а касније и имање код Бања Луке (180 хектара). Био је штедљив и сналажњив економ, а као личност озбиљан и достојанствен. Политички је припадао Радикалној странци Јаше Томића, а друштвено је био ангажован у Српској читаоници. Своје богатство је превасходно употребљавао за школовање своје деце.

На месту старе куће у Кисачкој улици 1907. године подигао је нову кућу, коју је пројектовао архитекта Манојло Петљански, а сазидао Ласло Лахнер, грађевински предузимач.¹⁰

Млади дани Милеве Марић

Нема сумње да је Милева, као беба и у најмлађем добу, била окружена изузетном пажњом својих родитеља и шире породице. Треба се подсетити да су пре ње њени родитељи имали двоје деце, дечака и девојчицу, који нису заживели.

⁹ Живко Марковић, Сећање старих Новосађана на Ајнштајнове, у: *Дојринос Милеве Ајнштајн-Марић науци*, зборник радова са научног скупа 13–14. маја 1994. у Матици српској, приредио др Растко Маглић, Универзитет у Новом Саду, 1995, стр. 110.

¹⁰ *Исто*.

Њена телесна мана, идсолуција кука леве ноге, није се одмах ни примећивала, али је због њеног каснијег храмања, била приметна. Милева је била весело и послушно дете, добар ученик, примерна у свему. Грубље игре с вршњацима, замењивала је повученошћу у себе, читањем и размишљањем. Млађу сестру добила је у Руми, где је већ кренула у основну школу, али и сестра Зорка је имала исту телесну ману, још израженију. Млађег брата, Милоша, добила је када је имала скоро десет година. Волела је сестру и брата и бринула се о њима колико је могла.

Њен таленат за математику и физику примећен је већ у њеној 13. години. Професор Више девојачке школе у Новом Саду, Александар Јорговић, чешће је Милеву позивао у зборницу да решава и најтеже задатке, што је она, на дивљење осталих професора, с лакоћом чинила.¹¹ Важан је и податак да је у митровачкој гимназији, три године касније, код проф. Милоша Божића била једина одлична из математике и физике.

Милевина школска другарица из новосадског периода¹² сведочила је да је Милева била повучена, али одлична ученица. Није се јављала да одговара када је знала, а знала је увек, већ је предност давала другима, због чега су је звали „светац”.

Милева је као матерњи научила српски, а као језик средине и мађарски и немачки. Кроз школовање је усавршила немачки, а научила је и

¹¹ Ж. Марковић, *истио*, стр. 119.

¹² Види: Ж. Марковић, *истио*.

француски. Лепо је цртала, а имала је дара и за музику. Њене колега на студијама биле су одушевљене њеним свирањем тамбурице, а у зрелим годинама практиковала је чешће свирање на клавиру, па је на овом инструменту и подучавала.

Милева је одрасла уз ауторитативног оца, у чију љубав и подршку никада није морала сумњати, чак ни у најтежим моментима, као што је рођење ванбрачне ћерке Лизерл почетком 1902. године. Она је била свесна ширине породице Марић и значаја кумства са породицом Гајин. Већ по свом првом боравку у Цириху (1895), кумовима је, као знак пажње и поштовања, послала албум са фотографијама знаменитости овог града.

Са очинском и породичном љубављу била је суочена свагда, и онда када се удавала за Алберта Ајнштајна, и онда када се од њега разводила. Наравно, и са љубављу и подршком њених кумова, пријатеља, а нарочито пријатељица, као што је била Хелена Кауфлер, удато Савић.

Школовање Милеве Марић

Школовање¹³ Милеве Марић, о чему је отац Милош водио бригу, текло је континуирано, али са веома честим променама места у којима је она стицала образовање.

Четворогодишњу основну школу завршила је у Руми. У први женски разред „Обће пучке”

¹³ Борђе У. Крстић, *Милева и Алберт Ајнштајн*, исто; Душан Познановић, *Благородне душе*, исто.

школе уписала се 1881. године. Прва њена учитељица је била Јелена Станојевић из Лежимира. Од 42 ученице само њих шест, а међу њима и Милева, завршило је први разред с одличном оценом – „I ред с одликом”. Од другог разреда њен учитељ је Гавра Путник, а разреди су мешовити и бројни – године 1882/83. било је чак 70 девојчица и дечака. Милева је и ове разреде завршила с одличним успехом. Прва учитељица, Јелена Станојевић, у другом разреду предавала је ручни рад, што ће у трећем и четвртном наставити Аугуста Јанчо. Кроз сва четири разреда Милевин вероучитељ је био Авакум Стајић, румски православни парох.

Милева је школовање наставила у Новом Саду, у Српској вишој девојачкој школи 1886. године. У првом разреду је било двадесет ученица, разредни старешина је био Мита Калић, а управник школе Аркадије Варађанин. Из свих предмета Милева је имала одличне оцене. За време школовања становала је код удовице Катарине Ползовић. Била је редовна ученица с плаћеном школарином. Међутим, већ идуће 1887. године обрела се у Сремској Митровици.

Да би уписала други разред митровачке Мале реалне гимназије – реалке, Милева је морала полагати пријемни испит. Други, трећи и четврти разред ове школе завршила је с одличним успехом („I ред с одликом”). Њене оцене су биле „веома добар” и „изврстан”, а у завршном разреду једина је из математике („рачунства”) и физике имала врхунску оцену. За време њеног

школовања у Сремској Митровици разредне старешине су јој били, најпре Мијат Ковачевић, затим Иван Живић, и на крају Милош Божић (1851–1921), угледни професор математике и физике, док је дужност управника школе обављао проф. земљописа и историје Миле Магдић, „привремени равнатељ реалке”. Вреди напоменути да је у другом и трећем разреду било по двадесетак ученика, док је четврти разред похађало само 12 девојчица и дечака.

Због доброг учења Милевиног, њен отац није морао да плаћа школарину, а иначе је у школским документима вођен као „канцелиста код кр. котар. суда митровачкога”, с напоменом да ученица (Милева) станује „код оца”. Међутим, није познато у ком својству (да ли формалном или стварном) је Милош Марић, као службеник суда у Руми вођен и као службеник суда у Митровици.

Милева даље школовање није могла наставити у Митровици: „у Краљевској малој реалној гимназији у Митровици пети разред је уведен тек школске 1910/11, а шести 1911/12. године”.¹⁴ Ни у Велику српску православну гимназију у Новом Саду није могла, јер ова школа није, због угарских прописа, примала ученице. Због тога је Милева Марић даље школовање наставила у Шапцу, у Краљевини Србији. Уписана је почетком 1891/92. школске године у пети разред Шабачке гимназије, а на молбу њеног оца Милоша Марића, „судбеног канцелисте”, министру про-

¹⁴ Душан Познановић, *истио*, стр. 48.

свете М. В. Николајевићу, дозвољено јој је да испит из француског језика полаже накнадно, за шта ће се спремити „приватним часовима”.¹⁵

Пети разред Шабачке гимназије Милева је завршила с одличним успехом: „у свим предметима је била најбоља, а њени цртежи су били права уметничка дела”.¹⁶ Милева је у Шапцу кренула у шести разред, али је морала прекинути школовање због сеобе породице у Загреб, која се настанила на Потоку бр. 72, пошто је отац Милош добио службеничко место („официјал кр. банског стола”) при Столу седморице у главном граду Хрватске.

Рестриктивно законодавство црно-жуте монархије, а нарочито њеног угарског дела, према школовању женске деце на гимназијама и факултетима, задали су муке Милеви и њеном оцу, у њеном даљем школовању. Ипак, успели су да се Милева упише као *приватна ученица* у загребачку Велику гимназију, поново у шести разред, који је завршила 1893. године. Наредне школске године дозвољено јој је да јавно слуша предавања из физике, а ослобођена је и плаћања школарине. Због болести, испите из предмета седмог разреда завршила је тек септембра 1894. године. Наравно, најбоље оцене је и даље имала из математике и физике.

Милева се у Загребу уписала и у четврти, завршни разред Гимназије, али га није заврши-

¹⁵ Душан Познановић, *истио*, стр. 48, Десанка Трбуховић Ђурић, *У сенци Алберта Ајнштајна*, Багдала, Крушевац, 1969.

¹⁶ Десанка Трбуховић Ђурић, *истио*, стр. 49.

ла: приватна ученица Милева Марић је „изоста-
ла прије свршетка првога полугодишта”. Наиме,
отац Милош је желео да она студира у Швајцар-
ској, па јој је омогућио да диплому средње шко-
ле стекне у тој напредној земљи.

Пре пресељења породице Марић у Нови Сад
1895. године Милош је своју ћерку одвео у Ци-
рих и уписао у четврти разред Више девојачке
школе, коју је она завршила 1896. године с од-
личним успехом. У пролеће исте године матур-
ски испит је полагала у, за ту сврху одређеној,
Савезној медицинској школи у Берну.

Студије Милеве Марић

Одмах после матуре, Милева се уписала на
летњи семестар Медицинског факултета у Ци-
риху. Међутим, после успешно положених при-
јемних испита из математике и нацртне геоме-
трије, с јесени 1896. године, Милева је постала
студент Политехнике у Цириху. Уписала се на
студије математике и физике, као једина жена и
најстарија (21 година) у одељењу од петоро по-
лазника, на Савезној техничкој школи (Политех-
ници) у Цириху. С њом на групи су били Марсел
Гросман (1878–1936), Луј Колроз (1878–1959) и Ја-
коб Ерат (1876–1960), а као најмлађи од њих пе-
торо (17,5 година), студент је постао и Алберт
Ајнштајн, Немац јеврејског порекла¹⁷, рођен у Ул-
му 1879. године¹⁸.

¹⁷ На његову жељу и очеву молбу био је без немачког држа-
вљанства – од краја јануара 1896.

¹⁸ Баш када и даљски Србин Милутин Миланковић.

Милевина просечна оцена на првој години студија била је 4,3 а Албертова 4,6.

После летњег распуста, 5. октобра 1897. године, Милева се исписала са Политехнике у Цириху и отпутовала у Хајделберг у Немачкој, где је у трећем семестру слушала предавања из теоријске физике на Универзитету код проф. Филипа Ленарда (1862–1947). Званично није била уписана, јер је то девојкама омогућено тек 1900. године на овом универзитету. Становала је, бар једно време, у хотелу „Ритер”.

Ипак, четврти семестар је наставила на Политехници у Цириху. Становала је у пансиону Енгелбрехт, Платенштрасе 50. Ту су становале и друге студенткиње с којима се она спријатељила: Ружа Дражић, Милана Бота, Хелена Кауфлер, Адолфина Кауфлер, Ада Брох и Ружа Шај.

Почетком октобра 1899. Милева је положила петопредметни прелазни дипломски испит (*Übergangsdiplomprüfung*) а то су њене колеге учиниле годину дана раније. Почетком марта 1900. проф. Вебер је прихватио тему дипломског рада Милевиног (из области провођења топлоте).

Према Хелени Кауфлер (писмо мајци од 14. јула 1900)¹⁹ и Милева и Алберт Ајнштајн су у исто време завршили своје дипломске радове. „Они су их заједно смислили, али г. Ајнштајн је онај лепши део препустио гђици Марић.” – пише Хелена. Израз „онај лепши део”, вероватно се односи на само писање. Убрзо, 27. јула 1900. одржани су

¹⁹ М. Поповић, *Једно пријатељство...*

усмени дипломски испити за студенте одељења VI-A Политехнике, уз неке разлике у испитним предметима између студената физике (Милева и Алберт) и студената математике (Гросман, Колроз и Ерат). Према просечним оценама на усменим дипломским испитима, најбољи је био Колроз (5,45), затим Гросман (5,23), па Ерат (5,14), све математичари, а потом Ајнштајн (4,91), те Милева (4,00), физичари. Међутим, треба знати да су код проф. Минковског све колеге добиле оцену 11 (од максималне 12), а Милева само 5, што је оборило њен просек. Крстић тврди да је то последица мизогиније проф. Минковског, а не Милевине неспремности за испит. „Другог августа 1900. поделили су коначна сведочанства (нем. Abgangs-Zeugnis). У тим документима је Албертов просек оцена 4,6, а Милевин 4,7, али, нажалост, код ње без дипломе.”²⁰

После дуже летње паузе 1900. године, коју је провела у Новом Саду и Каћу, Милева се у јесен вратила у Цирих са млађом сестром Зорком. Она и Алберт су тада планирали рад на својим *докторским дисертацијама*. Да би могла и даље да остане у Цириху, Милева је поново уписала летњи семестар четврте године Политехнике 1901. године. Пошто Албертови покушаји да постане асистент, најпре код Вебера, а потом код Хурвица, нису били успешни, постављало се питање његове даље пословне, али и научне каријере, као и могућности да се ожени, што је било у плану. Тако је било и са Милеви-

²⁰ Крстић, *исто*, стр. 61.

ним могућим запослењима. Њих двоје су тада послове тражили од Цириха, до Београда и Загреба, само да се осамостале финансијски, и да могу, без утицаја са стране, да склопе брак.

На поновљеном дипломском испиту 26. јула 1901. године Милева није била успешна, вероватно због проф. Вебера који је заоштрио свој однос према Алберту Ајнштајну, који га је већ раније „задужио” својим ниподаштавањем.

У тим данима, Милева је схватила да је затруднела с Албертом, и она је, без дипломе и договореног брака, отпутовала у Нови Сад.²¹ Свој животни пут више није везивала са успех у физици (докторат и даљи самостални научни рад), већ за срећу у вези са Албертом Ајнштајном и његовим радом.

Студентска љубав и брак (научна сарадња Милеве Марић с Албертом Ајнштајном)

Према свему до сада познатом, Милева и Алберт су се зближили током прве, а нарочито друге године студија. Симпатија и студентска љубав развила се током трећег семестра, у пролеће 1897. године.

Плашећи се ове везе Милева је октобра 1897. напустила Цирих и прешла у Немачку, на Универзитет у Хајделбергу²². На Албертов подстицај

²¹ Zackheim, Michele, *Einstein's Daughter: The Search for Lizerl*, Riverhead books, New York, 1999.

²² Прво сачувано писмо у кореспонденцији између Алберта и Милеве је Милевино писмо Алберту из Хајделберга, написано по-

вратила се у Цирих фебруара 1898. године. Алберт је већ 1900. године желео да се ожени са Милевом, али је од тога одустао због противљења родитеља, а нарочито мајке Паулине. Међутим, љубав између Милеве и Алберта се и даље наставила. Из те љубави јануара 1902. године Милева је родила девојчицу Лизерл, негде у околини Новог Сада, и одмах је дала на усвајање, у чему је очева улога била незаменљива. Девојчици се после две године изгубио сваки траг. Милева је, као што је напред речено, пре тога успела да заврши студије, али не и да докторира.

Пошто је Алберт с успехом окончао студије и докторирао (1902), добио је посао у Савезном заводу за патенте у Берну, па су се њих двоје преселили у Берн и тамо венчали 6. јануара 1903. године, упркос неслагању Албертове мајке. Алберт је обезбедио очева сагласност.

Милева је у браку са Албертом Ајнштајном родила два сина, 14. маја 1904. Ханса Алберта и 28. јула 1910. Едуарда. Ханс Алберт је имао надимак *Буја*, а Едуард – *Теше*.²³ Деца су касније на Малу госпојину (1913) крштена у Николајевској цркви у Новом Саду по православном обреду. Кум је био породични и страначки пријатељ др Лазар Марковић.

Алберт Ајнштајн с Милевом и децом боравио у Новом Саду 1905, 1907. и 1913. године.

сле 18. октобра 1897. године. Види: Алберт Ајнштајн – Милева Марић, *Љубавна њисма* (1897–1903), Матица српска, Нови Сад, 1998.

²³ Едуард је добио надимак тако што је Ханс Алберт понављао, тепајући, задњу реч бака Маријиног обраћања „моје дете” – „тете, тете”, тако да је то Едуарду остало као надимак.

Пре Првог светског рата Ајнштајнови су једно краће време живели у Прагу (1911–1912), да би 1914. прешли у Берлин.²⁴ У јулу те године Милева је са децом отишла на ферије у Цирих, тако да се због почетка Првог светског рата није могла с јесени вратити у Немачку, а није то ни желела, јер се Алберт већ отуђио од ње као супруге.

Алберт се током ратних година неповратно отуђио од Милеве због рођаке Елзе с којом је још раније ступио у интимне односе. По завршетку Првог светског рата Алберт је затражио развод брака и њихов брак је „због неслагања природа”, тј. његовом кривицом, растављен јануара 1919. године. Алберт се потом венчао са својом рођаком Елзом Левентал, која је из првог брака имала две кћерке.

Остављена, деци посвећена

Године Првог светског рата Милева је провела у Цириху, бринући се за синове, била је и болесна, без пара, јер је Албертова финансијска помоћ била нередовна и недовољна. Љубав и брак Милеве и Алберта Ајнштајна, уз Милевино тешко проживљавање брачног бродолома (1916. је пала у постељу), били су коначно окончани (1919). Алберт се обавезао да ће помагати издржавање деце. У бракоразводним папирима на-

²⁴ Боравак у Прагу за Милеву је био право мучење, а за Алберта – нужна због боље плате. Боравак у Берлину био је кобан по њихов брак.

лазила се и обавеза да ће Алберт Милеви предати Нобелову награду, ако је икад добије.

Када је Алберт Ајнштајн 1922. године добио Нобелову награду за физику, он је Милеви предао новчани износ награде (121.572 шведске круне, што износи око 32.000 америчких долара). Послератна инфлација знатно је умањила вредност тог новца. Милева је за део овог новца купила некретнине у Цириху (3 куће).

Ханс Алберт се школовао у Цириху где је постао инжењер, а Едуард је студирао медицину, али због душевне болести није окончао студије. Ханс Алберт је после студија радио најпре у Дортмунду, а потом у Цириху.

Алберт Ајнштајн је због прогона Јевреја у Хитлеровој Немачкој 1933. емигрирао у САД. Има сведочења о томе да је током 1933, пре емиграције, виђен у Новом Саду, али се није јавио бившој тазбини или неком познанику. Тамо је умро 1955. године. Са Елзом није имао деце.

Ханс Алберт се са својом породицом, женом и два сина, 1938. године преселио у САД, а Едуард је остао с мајком. окончао је свој живот 1965. године у санаторијуму за умоболне. Ханс Алберт је умро 1973. године. Иза Ханса Алберта остао је син Бернард рођен 1930. године у Цириху и усвојена Евелин. Син Клаус је умро као дете 7. јануара 1938.

Милош Марић је умро 1922. године и сахрањен је на Алмашком гробљу у Новом Саду. Милева се дописивала са мајком и сестром. Мајка

Марија је умрла почетком 1935. године. У пролеће те године Милева је посетила Нови Сад.

Милева је последњи пут била у Новом Саду 1938. године, када је боравила код својих кумова Ђоке и Саде Гајин,²⁵ покушавајући да среди своја имовинска питања после смрти сестре Зорке. То је нарочито компликована чињеница да се њен брат Милош није вратио у Нови Сад после Првог светског рата. Вођен је као нестао, и све донедавно се мало знало о његовом животу.²⁶

Неколико података о Милевином брату проф. др Милошу Марићу мл.

Као што је речено, сестра Милеве Марић Зорка рођена је 1883. године у Руми. И она је студирала у Цириху, биологију, док је душевна болест није онемогућила.

Млађи брат Милевин Милош рођен је 1885. године, такође у Руми. Основну школу похађао је у Загребу. Завршио је Новосадску гимназију. Будући да је њихов отац Милош Марић био добростојећи домаћин (имао је кућу у Каћу, салаш у атару села, кућу у Новом Саду, Кисачка 20, имања код Титела, Новог Сада и Бања Луке), омогућио је и сину Милошу мл. да студира. Милош мл. уписао је 1902. године Медицину на Колошварском универзитету.

²⁵ Ђорђе У. Крстић, Писма Милеве Ајнштајн својим кумовима, породици Гајин, *Шидина*, бр. 8, децембар 2006, стр. 38–41.

²⁶ Види: Ђ. Крстић, *истио*, стр. 226–239.

Милош мл. је једну студијску годину провео у Швајцарској (1905–1906) о чему сведочи и његово писмо др Тихомиру Остојићу.²⁷ Био је тада и на студијама у Паризу.

Студије медицине завршио је у Колошвару (Угарска), тј. Клужу у данашњој Румунији. Говорио је четири европска језика. После дипломирања 1907. године, три године је радио на Психијатријској клиници у Клужу. Убрзо је постао млађи, а потом и старији асистент на катедри хистологије Колошварског универзитета. Као угарски држављанин др Милош Марић мл. је војни рок служио у 6-том пешадијском хонведеском пуку, и у војној болници у Будимпешти.

Милош Марић мл. се у Клужу спријатељио с Белом Куном и приступио активностима Социјал-демократске партије Угарске. Милош се оженио Мартом из Клужа. Први светски рат је уништио овај брак, формално окончан тек 1924. године у Клужу проглашењем Милоша за „несталог”, а његове супруге Марте за „удову”, али и променио животни пут др Милоша Марића.

Одмах по отпочињању рата Милош је мобилисан и најпре послат на Јужни фронт, против Србије, а потом прекомандован на Северни фронт, против Русије. За време повлачења пука у Галицији, др Милош је пао у руско заробљеништво, али постоје сведочанства да се он предао добровољно, тј. да је пребегао Русима. Ми-

²⁷ Рукописно одељење Матице српске, Збирка писама, бр. 5777.

лош је у статусу ратног заробљеника послат у Москву да ради као лекар у Лефортовској војној болници.

Наставио је да се бави науком, тако да је, иако ратни заробљеник, радио на катедри хистологије Московског универзитета. Од 1917. године др Милош је прешао на катедру хистологије Дњепропетровског медицинског института. После тога се оженио са Маријом Васиљевном Карповом, уз претходно ослобађање Марте брачне дужности (?!).

Године 1930. др Милош је на основу конкурса изабран за шефа катедре хистологије на Саратовском државном медицинском универзитету, којом је пре њега руководио В. А. Павлов. Милош Марић мл. био је уважени научник у совјетској Русији.

За време Другог светског рата, у Саратову, као граду близу фронта, на медицини су се студенти и млади лекари убрзано припремали за медицинску службу на фронту, у чијој обуци је и Милош учествовао. Нарушеног здравља, др Милош Марић мл. је умро 1944. године, не дочекавши победу своје друге домовине.

Иако неки руски извори²⁸ тврде да се Милош дописивао са сестрама Милевом и Зорком, то на основу Милевиних писама не можемо да потврдимо. Он се из рата јавио родитељима 1916, затим 1924. и никад више.

²⁸ Олег Акимов, <http://www.sceptic-ratio.narod.ru/>.

Последње године Милеве Марић-Ајнштајн

Милева Марић је у Цириху, бринући се за болесног сина Едуарда, последњих десет година живота (1938–1948) провела у усамљеничком животу, али и уз огромну кореспонденцију, пре свега са сином Хансом Албертом и његовом породицом у Америци, бившим мужем Албертом Ајнштајном, Хеленом Савић у Београду²⁹, као и са кумовима Гајин у Новом Саду.

Поред бриге за болесног сина, имала је и бриге око наследства имања свог покојног оца.

Пратила је штампу и радио, па и радио Београд, тако да је одлично била обавештена о европским и светским збивањима али и о приликама у Југославији и Новом Саду. У предвечерје Другог светског рата, изражавала је зебњу и за судбину свог родног краја.

Умрла је у Цириху 4. августа 1948. године и сахрањена је на градском Нордхајм гробљу. На скромној надгробној плочи стајало је: *Mileva Einstein, geb. Marity 1875–1948*. Будући да се нико није побринуо за њен гроб, после 25 година, дакле 1973. године, њен гроб је раскопан.

Када је Милева Ајнштајн-Марић умрла, то није била вест за штампу у Србији и Југославији. Тек 2009. године постављена је нова спомен плоча на њен гроб.

²⁹ Милева се са Хеленом Савић дописивала од 1899. до 1940. године. Сачувано је само 70 писама и дописница Милевиних са Ајнштајновим повременим поздравима и дописивањем, а и неколико његових писама. Види: Милан Поповић, *Једно пријатељство: Писма Милеве и Алберта Ајнштајна Хелени Савић*, Подгорица, 1998.

Заборав и излазак из сенке

Иако је и раније било доказа о одређеном доприносу Милеве Ајнштајновим открићима, она је падала у заборав, а од неких кругова, блиских Ајнштајну, њен допринос је негиран. Први озбиљан научник који је утврдио да она приликом писања чланака из 1905. и каснијих, није само „кувала кафу”, већ и рачунала, био је совјетски научник Абрам Јофе (1955).³⁰ Последњих деценија у том погледу највише је урадио мр Ђорђе У. Крстић, рођени Новосађанин, настањен у Словенији, као и др Растко Маглић, наш Сомборац из Америке. Последњих година, на томе раде сарадници руског сајта <http://www.sceptic-ratio.narod.ru/>, који води физичар др Олег Акимов.

Да Милева Ајнштајн-Марић излази из заборава, и у српској и у светској јавности, сведоче следеће чињенице.

Поводом 100-годишњице њеног рођења, дакле 1975. године, постављена је спомен-табла на кућу њеног оца у Новом Саду, Кисачка 20. Године 1993. једна улица у Новом Саду на Бистрици (Новом Насељу) понела је њено име. Од 2005. и једна улица у Каћу на Сунчаном брегу, носи име Милеве Марић. Средња техничка школа у родном Тителу носи њено име, а од 2009. и у Новом Саду. Једно грађанско удружење у Београду назива се по Милеви Марић-Ајнштајн. Го-

³⁰ Он тврди да је чланак који је видео у редакцији часописа *Analan der Fisik* био потписан Einstein-Marity, а објављен је са потписом А. Einstein. Види: Ђорђе У. Крстић, *истио*, стр. 122–123.

дине 1996. у Каћу, испред Основне школе, откривена је биста Милеве Марић-Ајнштајн, рад веома познатог вајара Јована Солдатовића. Биста Милеве Марић-Ајнштајн, рад вајарке Иванке Ацин-Петровић, откривена је 2002. године испред Природно-математичког факултета у Новом Саду. У Сремској Митровици, испред зграде „Сремских новина“, на иницијативу новинара Душана Познановића, 2005. године откривена је биста Милеве Марић-Ајнштајн, рад вајара Владимира Товића.

Поводом обележавања Светске године физике (2005) ПТТ Србије и Црне горе издао је две поштанске марке са ликом Ајнштајна и коверту са ликом Милеве. Године 2005. почео је рад на играном филму *Сенка*, режисера Милоша Јовановића, по сценарију Александре Плескоњић-Илић. Главну улогу, лик Милеве Марић тумачи глумица Аница Добра. На жалост, филм још није завршен.

Уз посредовање господина *Драгише Марића* из Каћа и Ђорђа У. Крстића из Крања те 2006. године контактирао сам и са *Полом Ајнштајном*, праунуком Милеве Марић и Алберта Ајнштајна. Пол (1958) је син Бернарда Ајнштајна (1930–2009) и унук Ханса Алберта Ајнштајна, старијег сина Милеве и Алберта Ајнштајна. Пол је виолиниста и живи у Француској. Он је снажно подржао идеју о музеју Милеве и Алберта Ајнштајна у Новом Саду, одајући признање Крстићу за његову биографију *Полове „велике прабаке Милеве“*, о чему сведочи и ово писмо:

Поштовани поштоване Његован,

Хвала Вам за писмо и за Вашу великодушну и обзирну понуду за поштованство. Једна од мојих животињских жеља је да у неко скорије време дођем у Нови Сад, да видим моје драго рођака Драгишу, да посетим др Крстића и да видим Србију, завичај моје деде Ханса Алберта и моје сестрица Едварда и велике баке Милеве. Ваша идеја о раду на Музеју Милеве Марић-Ајнштајн је одлична и врло узбудљива.

Као што знате, веома снажно подржавам Ваш рад на Музеју Милеве у Новом Саду. Верујем да је као историјски пројекат, што само део стварно савремених намера које се чине, да се почне приказивати историја у детаље за јавности, да се сестрица цела прича, да се покаже стварни животињски појединца, не само креирајући нацију који је као најважнија основа и по којем ће се судити о целој њиховој нацији. Верујем да милости и правда не могу егзистирајући у овом свету без учења истинитије историје људској постојања, трија и нације. Када учимо о себи самима и целој историји људи, стварно морамо бити пажљиви, морамо бити више понизни, мање да преопишемо судимо, више да одлучујемо шта је добро радијући и избегавајући грешке из прошлости. Такође, посматрајући комплетно наше деловање, добро и лоше, ми смо јединствена људска заједница.

Крстић је био авангардан, испред његовог времена, када је почео да изражава о Милеви. Сада, многи људи на Западу, покушавају да га копирају, али он је 35 година главни у томе! Па, надам се

да ће сада, Милева и Крстић, наћи нешто заједничко у Вашем музеју: испред њиховог времена!

Желео сам да Вам одговорим одмах. Писаћу Вам друго писмо за пар дана, да Вам одговорим у вези других ствари које сте помињали.

Најбоље жеље и хвала Вам још једном!

Пол

У каснијој размени мејлова Пол Ајнштајн је обавестио Музеј града Новог Сада о аукцији у Лондону предмета и писама везаних за Алберта и Милеву Ајнштајн, али то је за нас било предалеко и прескупо.

ТВ Нови Сад 1995. године продуцирала је документарни филм „Милева Ајнштајн-Марић: Ране године и пут од Титела до Цириха” ауторке Дренке Добросављевић. Касније је настао документарни филм у продукцији новосадске градске ТВ Аполо аутора Кароља Ковача „Кисачка 20”.

Позната српска списатељица и дипломата Вида Огњеновић написала је драму *Милева Ајнштајн*.

Ка Музеју Милеве и Алберта Ајнштајна у Новом Саду

Музеј Војводине у Новом Саду приредио је изложбу поводом 100-те годишњице теорије релативитета, 130-те годишњице рођења Милеве Марић и 50-те годишњице смрти Алберта Ајнштајна. После тога, Музеј града Новог Сада је на основу откупа писама Милеве кумовима Гајин и

поклоне Ђорђа У. Крстића као и предавања које је одржао Ђорђе У. Крстић (2006), приредио изложбу о Милеви и Алберту Ајнштајну 2007. године. На жалост, без каталога. У чланку „Милева Марић-Ајнштајн 1875–1948” кустос Музеја града Новог Сада Маријана Раткелић објавила је списак предмета који се налазе у МГНС, а везани су за Алберта и Милеву Ајнштајн.³¹

Основни смисао Крстићевог предавања, учињених поклоне Музеју, те откупа Милевиних писама кумовима Гајин, што сам учинио као директор Музеја града Новог Сада, био је да се са мртве тачке помери питање отварања Музеја Милеве и Алберта Ајнштајна у Новом Саду, у кући Марићевих, Кисачка бр. 20. Међутим, од тада па до данас, мало је шта учињено.

Проф. др Растко Маглић се годинама, па и данас, залаже за афирмацију Милеве Марић-Ајнштајн и отварање Музеја Милеве и Алберта Ајнштајна у Новом Саду.

Током свог боравка у Новом Саду фебруара 2010. године, руски физичар др Олег Акимов из Москве, подржао је идеју Драгише Марића да се посмртни остаци Милеве Марић-Ајнштајн пренесу из Цириха у Нови Сад, те дао идеју да се то исто учини са посмртним остацима проф. др Милоша Марића, који је сахрањен на Лефоровском гробљу у Саратову, у Русији.

³¹ М. Раткелић, „Милева Марић-Ајнштајн 1875–1948”, *Годишњак Музеја града Новог Сада*, 3–4/2007–2008, Нови Сад, 2010, стр. 172–182.

Проф. др Радмили Милентијевић из Њујорка и др Олегу Акимову из Москве ставио сам, и пре објављивања код „Прометеја” на располагање копије писама Милеве Ајнштајн, које је она писала кумовима Гајин у Нови Сад (1935–1941). Истина се умножава када се дели с другима.

Са кућом Марићевих и даље има имовинско-правних проблема, које не проузрокују прави наследници, а то су Милевини синови и њихови потомци. Расправљање наслеђа Марићевих покушавали су да реше новосадски адвокати др Александар Моч двадесетих, др Брана Николић тридесетих година и др Коста Хаџи мл. у година после Другог светског рата. Град Нови Сад може, ако хоће, врло брзо да реши данашње проблеме, ако жели да има Музеј Милеве и Алберта Ајнштајна.

Извори и литература

Музеј града Новог Сада, Колекција писама Милеве Марић-Ајнштајн кумовима Гајин у Нови Сад (1935–1941) и фотографије из живота Милеве Марић-Ајнштајн, поклон Ђорђа У. Крстића.

1. Ајнштајн, Алберт – Марић, Милева, *Љубавна писма (1897–1903)*, Матица српска, Нови Сад, 1998.
2. Zackheim, Michele, *Einstein's Daughter: The Search for Lizerl*, Riverhead books, New York, 1999.
3. Крстић, Ђорђе, „Поводом прве годишњице смрти Ханса Алберта Ајнштајна (1904–1973)”, *Јеврејски алманах*, Београд, 1974, 25, стр. 7–8.
4. Крстић, Ђорђе, „Прва теоријска физичарка на свету – уз стогодишњицу рођења Милеве Ајнштајн”, *Дневник*, Нови Сад, у 12 наставака, од 26. 1. до 7. 2. 1976.
5. Крстић, Ђорђе, „Др Милош Марић, хистолог и брат Милеве Ајнштајн”, *Свеске Матице српске*, бр. 37, Серија природних наука, св. 11, Нови Сад, 2001.
6. Крстић, Ђорђе У., *Милева и Алберт Ајнштајн: љубав и заједнички научни рад*, Академска књига, Нови Сад, 2007.
7. Крстић, Ђорђе У., „Писма Милева Ајнштајн својим кумовима”, породици Гајин, *Шидина*, бр. 8, Шид, 2006, стр. 38–41.
8. Марковић, Живко, „Сећања старих Новосађана на Ајнштајнове”, Зборник саветовања 13–14. маја 1994. у Матици српској *Дојринос Милеве Ајнштајн Марић науци*, пиредио др Растко Маглић, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 1995.

9. Познановић, Душан, *Блаґородне душе: седам њор-шреша из митшровацкој сјоменара*, Српска књига, Рума, 2002.
10. Познановић, Душан, „Спомен-биста Милеве Марић-Ајнштајн у Сремској Митровици”, *Бигина*, бр. 8, Шид, 2006, стр. 38–41.
11. Попов, Раша, „Тител, Каћ и Војводина – интелектуална колевка Милеве Марић”, Зборник саветовања 13–14. маја 1994. у Матици српској *Дојринос Милеве Ајнштајн Марић науци*, пиредио др Растко Маглић, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 1995.
12. Поповић, Милан, *Једно ѡријашељство – Писма Милеве и Алберша Ајнштајна Хелени Савић*, СІD, Подгорица, 1998.
13. Раткелић, Маријана, „Милева Марић Ајнштајн 1875–1948.”, *Годишњак Музеја града Новој Сада*, 3–4/2007–2008. Нови Сад, 2010, стр. 172–182.
14. Трбуховић-Ђурић, Десанка, *У сенци Алберша Ајнштајна*, Багдала, Крушевац, 1969.
15. <http://www.sceptic-ratio.narod.ru/>.

ПИСМА МИЛЕВЕ МАРИЋ-АЈНШТАЈН
ЂОКИ И СИДОНИЈИ ГАЈИН

(14. јануар 1935 – 14. децембар 1941)

1.

МИЛЕВА АЈНШТАЈН ЂОКИ ГАЈИНУ

Gosp.

Ђока Gain

sreski školski nadzornik

Masarikova ul. 18

Novisad

Jugoslavien

Abs. M. Einstein,
Huttenstr. 62. Zürich

Цирих, 14. јан. 1935.

Драги Ђоко!

Велика ти хвала, што си ми послао ову жалосну вест!¹ Премда сам непрестано на ту могућност мислила, ипак сам била изненађена а и потрешена, као што можеш мислити. Да су прилике нормалне не би се могло много рећи, доста је наша мама и живела – ако је за неку вајду – и напатила се али код наших околности, ствар је врло жалосна! Ја сам овде везана, као пас на ланцу, што наши кажу. Тете² је већ 2½ године болестан; врло великих потешкоћа смо имали са срцем, са нервима и Бог те питај шта

¹ Милевина мајка Марија (р. 1846) умрла је у Новом Саду почетком 1935. године.

² Тете, Едуард Ајнштајн, млађи Милевин син, био је душевни болесник.

све није било; још и сада једнако није као што треба, него вечито кубуримо. Ја не могу да га оставим самог, а услед ове неретке кризе и сретства су мања па не могу ни да га дам у какав санаториј; иначе бих ја већ одавно тамо мало дошла да обиђем ове моје две сироте. – Сад у овом тренутку ми је немогуће доћи, али се надам, да ћу моћи удесити како год, да дођем на пролеће, док мало отопли; ја ћу можда повести и Тетеа ако не буде друкчије могуће. А дотле – надам се – да ће бити могуће, да Зора³ проведе сама или бар онако како она хоће. Да Тета⁴ дође код ње, ја не држим за добро јер Зора њу никако не воле, а зато има доста разлога, као што сам се последњи пут на жалост уверила. Ако нам можеш мало помоћи, а ја те најлепше молим за то, постарај се да се Зори не крати да живи сама, како она хоће. Она је и досад сама управљала, па валда ће и још неко време моћи; а онда ћемо видети.

Ја мислим да она нема неки велики новац код куће, јер има доста празних станова а требали су нешто и за живот ако она неће да и те новце да у шпар касу, нико је не може натерати, макар да наравно има опасности какве крађе. Не можеш замислити, колико се ја бринем! – Добро би било, кад би се наша каква поуздана личност, па да јој се да један стан, те да она Зори мало помаже и мало на њу пази. Зора нарав-

³ Зора, Зорка Марић, Милевина млађа сестра (Рума, 1883–Нови Сад 1938).

⁴ Тета, Милевина тетка Јелена Галић (1863–1939).

но о томе ништа не би смела знати. Али главно је: где би се нашла таква личност?

Молим те дакле само то једно: постарај се да јој нико не досађује, да она узможе остати слободна у својој кући; ја се надам да ће то бити могуће. А ја ћу доћи чим узмогу па онда ћемо видети, шта да се даље ради.

Врло се радујем да имате толико радости, са Вашом малом унуком.⁵ Ја то врло добро разумем јер и ја имам већ два унучића од Бује;⁶ два врло златна дечака; то је још једино што ме мало весели и разоноди.

Молим те јави ми макар укратко, како је било са Зором и да ли те је добро примила и шта сте се договорили.

Молим те поздрави кума Саду најлепше од мене, исто тако кума Мирјану и њенога супруга⁷ а наравно и малу Љиљу!

Тебе много поздравља твоја

Кума
Мица.

Да ли би можда хтела Гина Маљчика да по мало погледа на Зору; она је тамо у најближем комшилуку. Кад би је хтео, у моје име, да замолиш да је кадгод мало обиђе.

⁵ Реч је о кћерки Мирјане Павловић, рођ. Гајин – Љиљи.

⁶ Реч је о синовима Ханса Алберта Ајнштајна Бернарду (р. 1930) и Клаусу (р. 1932).

⁷ Реч је о војном лицу Стојану Павловићу.

2.

МИЛЕВА АЈНШТАЈН ЂОКИ ГАЈИНУ

Gosp.

Đoka Gain

sr. školski nadzornik

Masarikova ul. 18

Novisad

Jugoslavien

Цирих, 10. Marz. 1935.

Драги Ђоко!

Велика ти хвала, на твом последњем писму, које ме је доста умирило. Опрости, молим те, што ти сад тек одговарам, овде је велика грипа па и ми, нарочито Тете, нисмо били поштеђени. То иначе не би било тако страшно, само се његово стање сада опет нешто погоршало, и ја за сада немам појма, кад ћемо толико напредовати, да би ја или ми, могла мислити на путовање. Но можеш бити потпуно уверен, да чим узмогу, да ћу доћи, а дотле како нам Бог да. То сам уверена, да ми тамо никога немамо, од свију тих наших рођака, који би својски хтели да нам мало помогну. Они сви један другог наговарају и подбадају. Кад се сетим, како су они сви пре код нас вечито пребивали и помоћи тражили! Тета⁸ ми

⁸ Реч је о Милевиној тетки Јелени Галић.

пише да ови Марићеви, који су сад тамо код Зоре, хоће опет да иду, јер се не слажу. Ако би ти можда било могуће, да проговориш коју реч са тим Николом Марићем и да му рекнеш, да би они и мени тиме учинили велику услугу, ако би гледали, да се сложе и да остану и мало пазе; и ја то не би заборавила. Потешкоћа је највише та, да сви они мисле, да су паметнији од Зоре и да би хтели да од тога профитирају. А чим она то спази, онда је свршено. – Уосталом ја никоме ништа не узимам за зло, јер врло добро знам, како је тешко са Зором изићи на крај, и мени то успева само тако, да јој такорећи, све попуштам. Онда прилично стојимо и онда и она није раздражена ни неповерљива и све иде боље.

Ја нисам ни уверена, да она баш сад жели да ја дођем. Да ли се о том штогод изразила, кад је с тобом говорила? Можда се боји да ћу јој ја нешто узети. Но ми смо се иначе кадгод ја дођем, врло добро слагале.

Имала бих, још да ти пишем нешто о нашој Марти,⁹ која ми такођер доста бриге задаје и волела бих чути, како ти о свему томе мислиш. Она је још увек овде. Писаћу у идућем писму, сад журим да ово пошљем. Много поздрава свима Вама, великим и малим од

Ваше
Мице.

⁹ Бивша супруга Милоша Марића, Милевиног брата.

3.

МИЛЕВА АЈНШТАЈН ЂОКИ ГАЈИНУ

Gosp.

Ђоки Гајин

sreski šk. nadzornik

Masarikova ul. 18

Novisad

Jugoslavien

Цирих 10. Апри. 1935.

Драги Ђоко!

У мојем последњем писму сам ти наговестила, да бих те радо питала за савет у једној нарочитој ствари. Надам се да ми нећеш узети за зло што ти толико досађујем, али помисли да ја немам никакве друге могућности да се ориентирам о неким стварима. Ради се о нашој Марти.¹⁰ Она је тако рећи целу зиму овде провела, била је кратко време код нас, онда је била у једној овдашњој болници а после у једној породици. Цело је време имала ишиас и била је ужасно нервозна. Очигледно је било, да је хтела да остане код мене, но моје су прилике моментално таке, ради те дуге болести Тете-ове, да ми је апсолутно немогуће још једног болесника узети

¹⁰ Реч је о бившој супрузи Милевиног брата Милоша Марића.

себи на врат. – Можеш ли ти мене обавестити што смо ми управо дужни њој учинити. Ја знам сигурно да она има после Милоша пензију. Осим тога јој је умро брат, а сад недавно и сестра, па јој је остало нешто; али она живи тако раскошно, да се ја често запрепаstim. Н. пр. она путује само са Ориент-Експресом. Из Румуније у Француску и натраг, то кошта толико, да би могла живети од тога годину две. – Ја јој одавде не могу ништа учинити. Ово мало доходака што ми овде имамо, то је мојој деци њихов отац дао.¹¹ Моментално су се наше околности погоршале, пошто је Алберт свој иметак у Немачкој изгубио, одкад је Хитлер дошао на владу. Од њега се не може тражити, да се он још и за моју шогорицу стара. А тамо у Новом Саду је и без Марте доста бедно. Шта она има да захтева, кад она живи боље него сви ми. Чак је пре једанпут говорила, да смо јој дужни дати издржавање, али то је нешто врло неодређено. Интересирало би ме, да чујем шта ти о томе мислиш, јер мени изгледа да она неће дати мира, она се нас само онда сећа, кад нешто хоће; а никад не би помислила, да би и она могла нешто допринети и помоћи у таким тешким приликама тамо код мојих, па би то наравно и њој дошло у корист.

Зора ми је писала ових дана и тужи се да јој из Централа¹² неће да исплате ни интерес, пошто је књижица на моје име, а она је много по-

¹¹ Реч је о приходу од кућа које су купљене кад је Алберт Милеви предао износ Нобелове награде.

¹² Реч је о новосадској банци.

трошила за мамин погреб, па би јој требало нешто новаца. Они ишту од ње моју пуномоћ. Ја ћу је теби приложити, и можда ћеш хтети бити тако добар, да се постараш, да јој макар нешто исплате. Била би велика срећа, кад би се могао добити макар један део пензије, да бар нешто има редовно, јер кирија изгледа да је врло не-сигурна и траљава.

Прими много поздрава са кума Садом, Мир-јаном и њенима од твоје

Куме Мице.

Zürich Huttenstr 62
(ne Hütten)